

TULEVAISUUSTAAJUUS-TYÖPAJA: HAASTA, KUVITTELE JA TOIMI

Mikko Dufva

Tiivistelmä

Tulevaisuustaaajuus on työpajamenetelmä toisenlaisten tulevaisuuksien rakentamiseen. Perusmuodossaan työpaja kestää noin kolme tuntia, eikä edellytä aiempaa ennakkointiosaamista. Työpajaa voi soveltaa eri kokoisille ryhmille. Tulevaisuustaaajuus virittää osallistujat pohtimaan tulevaisuutta, joka on kuvittelemisen ja tavoittelemisen arvoinen. Menetelmä innostaa ajattelemaan tulevaisuutta uusista näkökulmista ja se haastaa myös tunnistamaan keinoja toivotunlaisen tulevaisuuden eteen toimimiseksi. Menetelmä on tarkoitettu kenen tahansa käyttöön ja sovellettavaksi. Tässä artikkelissa käydään läpi menetelmän tausta-ajattelu, rakenne ja soveltamismahdollisuudet.

Avainsanat: tulevaisuustyöpaja, tulevaisuustaaajuus, työpaja, tulevaisuusajattelu, muutoksentekeminen, oletusten haastaminen, tulevaisuuksien kuvittelu, tulevaisuuksiin vaikuttaminen

1. Tulevaisuus kuuluu kaikille

Yhä useampi ihminen ja organisaatio on kiinnostunut tulevaisuusajattelusta, joka auttaa laajentamaan perspektiiviä tästä hetkestä pidemmälle. Mutta miten tulevaisuusajattelun kytköstä toimintaan voitaisiin vahvistaa? Miten tulevaisuustaitoja voitaisiin kehittää helpolla tavalla?

Tulevaisuus kuuluu kaikille. Siksi tulevaisuustyössä usein kokoonnutaan yhteen pohtimaan mahdollisia tulevaisuuksia ja kuulemaan muiden näkemyksiä. Ajan mitaan on kehitetty useita työpajamenetelmiä erilaisiin käyttötarpeisiin. Yhteistä niille on yhdessä tekemisen ja osallisuuden korostaminen, vaihtoehtoisten tulevaisuuksien pohtiminen ja nykyhetken toimien suunnittelu pohdintojen pohjalta. Työpajat ovat monille ensimmäinen kokemus järjestelmällisestä tulevaisuuksien pohdinnasta ja siksi monissa työpajoissa pyritään myös joko suoraan tai rivien välissä opettamaan tulevaisuusajattelun perusteita.

Sitrassa kehitetty Tulevaisuustaaajuus on uusi lisä tähän pitkään työpajojen perinteesseen. Sitra eli Suomen itsenäisyyden juhlarahasto on kansallisesti ja kansainvälisesti vaikuttava, vastuullinen ja riippumaton tulevaisuustalo, joka toimii ajatushautomona,

kokeilujen ja toimintamallien edistäjänä ja yhteistyön vauhdittajana. Eduskunnan alaisena rahastona sen toiminta rahoitetaan eduskunnalta aikoinaan saadun peruspääoman sijoitustuotoilla. Sitran ennakointityön tavoitteena on, että tulevaisuuden mahdolliset kehityssuunnat tunnetaan Suomessa hyvin, erilaisista tulevaisuuksista keskustellaan laajasti ja tulevaisuustiedon pohjalta myös toimitaan.

Jotta tulevaisuutta koskeva tieto tunnetaan, sisäistetään ja sen pohjalta myös toimitaan, tarvitaan tulevaisuusajattelun ja muutoksenteon vahvistamista. Tulevaisuustaajuuden tavoitteena onkin lisätä osallistujien kykyä kuvitella erilaisia tulevaisuuksia ja toimia toivotun tulevaisuuden toteutumiseksi. Taustalla on pyrkimys popularisoida eli tehdä helpommin lähestyttäväksi tulevaisuusajattelun taitoja ja vahvistaa ihmisten tulevaisuususkoa ja toimijuutta, eli näkemystä omien tekojen vaikuttavuudesta ja omista vaikutusmahdollisuuksista.

Tulevaisuustaajuus tutustuttaa tulevaisuusajatteluun ja auttaa osallistujaa hahmotamaan myönteisen tulevaisuuden, jota haluaa rakentaa käytännössä. Tavoitteena ei ole päätyä yksimielisyyteen siitä, millainen tulevaisuuden pitäisi olla vaan rohkaista osallistujia pohtimaan erilaisia vaihtoehtoisia ja toivottavia tulevaisuuksia ja löytää askelia tuon tulevaisuuden toteuttamiseen. Menetelmä rakentaa yhteisöllisyyttä luomalla dialogia tulevaisuudesta osallistujien välille.

Tulevaisuustaajuus soveltuu ryhmille, joissa osallistujat eivät tunne toisiaan ja tulevat eri taustoista. Tällaisessa eri taustoista ja organisaatioista tulevien osallistujien searyhmässä Tulevaisuustaajuuden rooli on enemmän koulutuksellinen ja ajattelun herättäjä.

Tulevaisuustaajuuden jälkeen osallistuja on saanut käsityksen siitä, miten tulevaisuusajattelua voi harjoittaa, haastanut omia käsityksiään tulevaisuudesta ja kuvitellut toivottavia tulevaisuuksia, sekä muodostanut selkeämmän kuvan siitä, millaista tulevaisuutta hän haluaa edistää ja miten.

Yhtä hyvin Tulevaisuustaajuus soveltuu myös esimerkiksi tiimin tai saman organisaation työntekijöille. Tällöin Tulevaisuustaajuus voi toimia työkaluna esimerkiksi visio- ja strategiatyössä, projektin alussa yhteistä tilannekuvaa kirkastettaessa tai jos-sain muussa yhteydessä. Tulevaisuus-

taajuuden jälkeen osallistuja on saanut käsityksen siitä, miten tulevaisuusajattelua voi harjoittaa, haastanut omia käsityksiään tulevaisuudesta ja kuvitellut toivottavia tulevaisuuksia, sekä muodostanut selkeämmän kuvan siitä, millaista tulevaisuutta hän haluaa edistää ja miten.

2. Tulevaisuuteen vaikuttaminen lähtökohtana

Tulevaisuustaajuus-työpaja rakentuu aiemman tulevaisuudentutkimuksen ja muutoksentekemisen (esimerkiksi monitasoisen muutoksen malli ja transitiomuotoilu) kentällä tehdyn työn päälle. Yksi keskeinen inspiraation lähde on ollut sosiologi Elise Bouldingin työ (Boulding 1976; 2002). Havaittuaan, että rauhanliike pyrki edistämään rauhaa ilman, että tiesi, miltä rauhanomainen maailma näyttäisi, hän ryhtyi pitämään työpajoja, joissa kuviteltiin maailmaa ilman aseita. Työpajoissa osallistujia pyydettiin

matkaamaan mielessään 30 vuotta tulevaisuuteen ja kuvailemaan, millaiselta maailma ilman aseita todella näyttäisi. Yhteisen keskustelun jälkeen osallistujia pyydettiin ”muistelemaan tulevaisuutta” eli kuvaamaan, miten tällaiseen maailmaan oli päästy. Lopuksi osallistujat päättivät, mitä he aikovat tehdä seuraavaksi.

Tulevaisuustaajuus-työpajassa on paljon samaa kuin Bouldingin kehittämässä työpajassa ja monissa muissa tulevaisuussuuntautuneissa työpajoissa, esimerkiksi Jungkin tulevaisuusverstaassa (ks. oppikirjan atikkeli *’Monimuotoinen tulevaisuusverstaas’*). Siinä korostuu yhdessä tekeminen, osallistujalähtöisyys ja tulevaisuusajattelun kehittäminen. Samoin kuin esimerkiksi *Futures Literacy Labissa* (Miller 2018), myös tulevaisuustaajuudessa lähdetään liikkeelle tulevaisuusoletusten tiedostamisesta ja haastamisesta.

Tulevaisuustaajuus eroaa joiltain painotuksiltaan muista työpajoista. Siinä ei pyritä valmiiseen lopputuotokseen, vaan keskitytään erityisesti tulevaisuusajattelun ja muutoksentekemisen yhdistämiseen ja niihin liittyvän osaamisen kehittämiseen, ja sen kautta paremman tulevaisuuden tekemiseen. Työpajassa toki tehdään visioita ja pohditaan niihin johtavia tekoja, ja niiden pohjalta on hyvä jatkaa esimerkiksi strategisen suunnittelun pariin, mutta pääpaino on osallistujien toimijuuden ja osaamisen vahvistamisessa.

Yhtenä keskeisenä lähtökohtana on tulevaisuudentutkimuksen perusajatus siitä, että vaihtoehtoisia tulevaisuuksia on useita. Osa niistä voi tuntua todennäköisiltä, osa toivottavilta ja osa taas suorastaan naurettavilta (Amara 1981; Voros 2017). Vaikka ei ole toivoa siitä, että kaikki säilyy ennallaan, on toivoa siitä, että tulevaisuus on hyvä, vaikkakin toisenlainen. Samalla kuitenkin toisenlaisten ja toivottavien tulevaisuuksien kuvittelu voi tuntua vaikealta, puhumattakaan toimista niiden toteuttamiseksi. Vielä vaikeampaa on kuitenkin toteuttaa sellaista tulevaisuutta, jota emme pysty edes kuvittelemaan. Siksi tarvitaan toivoa luovia näkemyksiä toisenlaisista tulevaisuuksista. Niiden kuvittelu ja toteuttaminen puolestaan edellyttää tulevaisuusajattelun ja muutoksen tekemisen taitojen kehittämistä niin yksilöiden, organisaatioiden kuin yhteiskunnankin tasolla.

Tulevaisuustaajuudessa liikutaan yksilön tulevaisuuspohdintojen ja ryhmätason näkemysten välillä ja pyritään tuomaan esiin erilaisia näkemyksiä tulevaisuuksien suhteen. Tulevaisuusajattelun lisäksi merkittävä paino on tulevaisuuteen vaikuttamisella. Tätä työpajassa käsitellään erilaisten tekojen kautta, joilla haluttua muutosta voidaan edistää. Erilaisia tekoja mietitään niin käyttäytymisen, rakenteiden kuin ajatusmallien tasolla. Pelkkä kyky hahmottaa vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ei riitä, vaan tarvitaan myös ymmärrystä keinoista, joilla aiemmin hahmoteltuja toivottuja tulevaisuuksia kohti voidaan päästä.

Tulevaisuustaajuus-työpajassa tavoitteena on vahvistaa kykyä vaikuttaa tulevaisuuteen, sillä kaikki voivat olla ja käytännössä myös ovat muutoksenteekijöitä omalla tavallaan. Työpajan suunnittelussa on hyödynnetty niin tulevaisuudentutkimuksen jäsenyyksiä kuin erilaisia muutosteorioita. Tällaisia ovat esimerkiksi tulevaisuuslukutaito (Miller 2018; Pouri & Wilenius 2018), tulevaisuustietoisuus (Ahvenharju et al. 2018), elämyksellinen ennakointi (Cuhls & Daheim 2017; Candy & Kornet 2019), monitasoisen muutoksen malli MLP (Geels 2011) ja transitiomuotoilu (Irwin 2015). Voit lukea tarkemmin menetelmän taustasta *Vaikuta tulevaisuuteen* -selvityksestä (Dufva et al. 2021). Abstraktit ajatuskehikot avataan kuitenkin tarinoiden ja esimerkkien kautta, jotta ne on helpompi ymmärtää ja omaksua.

Tulevaisuuteen vaikuttamisen taidot eivät kuulu vain pienelle joukolle, vaan niitä voi kutsua murrosajan kansalaistaidoiksi: kyse on kaikkien ihmisten osallisuudesta ja toimijuudesta. Siirtyä ekologisesti kestäväan yhteiskuntaan edellyttää suuria muutoksia käyttäytymisessä, rakenteissa ja ajatusmalleissa. Muutosta ei ole kuitenkaan mahdollista saada aikaan pelkästään ylhäältä päätöksentekijöiltä alas kansalaisille valuttamalla, vaan ihmiset ja yhteisöt tarvitaan mukaan. Demokratian ja yhteisen päätöksenteon vahvistamiseksi tarvitaan laajempi ihmisjoukko

Tulevaisuustaajuus-työpajassa tavoitteena on vahvistaa kykyä vaikuttaa tulevaisuuteen, sillä kaikki voivat olla ja käytännössä myös ovat muutoksentekijöitä omalla tavallaan.

haastamaan olemassa olevia tulevaisuusoletuksia, kuvittelemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, keskustelemaan niistä ja sitoutumaan yhteiseen toimintaan parempien tulevaisuuksien toteutumiseksi.

Tähän perustuu tulevaisuustaajuuden kolme vaihetta: Haasta olemassa olevia oletuksia tulevaisuudesta, kuvittele toivottava tulevaisuus ja toimi ja vaikuta tulevaisuuteen.

3. Haasta, kuvittele, toimi

Tulevaisuustaajuuden rakenne muodostuu johdannosta sekä kolmesta peräkkäisestä vaiheesta. Yhteensä työpaja kestää noin kolme tuntia, sisältäen sekä työskentelyn että muutamien minuuttien pituiset luento-osuudet. Ensimmäisessä vaiheessa haastetaan oletuksia tulevaisuudesta, toisessa vaiheessa kuvitellaan tulevaisuuksia ja kolmas vaihe linkittää edeltävät osiot toimintaan. Työpajan johdanto virittää osallistujat tulevaisuusajattelun äärelle tutustumisten, työpajan käytännön ohjeistuksen ja yhden lämmittelevän harjoituksen avulla. Johdannon painopiste on aktivisti ja futuristi Elise Bouldingin tarinassa, jonka ideana on inspiroida osallistujia mahdollisuuslähtöiseen ajatteluun. Osallistujat pääsevät itse harjoittelemaan mahdollisuuslähtöistä ajattelua ideoimalla erilaisia ”Mitä jos...?” -kysymyksiä. Harjoitus rohkaisee oman ja toisten ajattelun avartamiseen, mutta ei aseta ideoita paremmuusjärjestykseen.

Työpajan ensimmäinen osio – ”Haasta” – keskittyy tulevaisuudesta tehtävien oletusten tiedostamiseen ja lopulta niiden haastamiseen. Tätä vaihetta taustoitetaan kertomalla tulevaisuusajattelun perusteista ja kuvaamalla tapaamme ajatella tulevaisuutta nk. tulevaisuustötterön (Voros 2017) avulla, jossa hahmotetaan mahdollisia, uskottavia, todennäköisiä ja toivottavia tulevaisuuksia. Osallistujat pääsevät itse harjoittelemaan tulevaisuusoletusten haastamista pienryhmätehtävässä, jossa kukin ryhmä saa kuunneltavakseen muutaman minuutin mittaisen tulevaisuuskuunnelman. Kuunnelmasta tunnistetaan siinä tehty tulevaisuutta koskevat oletukset ja keskustellaan siitä, onko tällainen oletus tuttu ja kuinka hyvin se pitää paikkansa. Tulevaisuuskuunnelmissa sukellaan kärjistettyyn versioon jostain vallalla olevasta tulevaisuusnäkemyksestä. Kuunnelmat ammentavat erityisesti tulevaisuuden myyttejä käsittelevästä artikkelista (Bochetti et al. 2016). Apuna on käytetty myös tieteiselokuvien pohjalta tunnistettuja skenaarioita (Fergnani & Song 2020) ja tulevaisuudentutkija James Datorin (2009) neljää tulevaisuuden arkkityyppiä. (Ks. oppikirjan artikkeli ’Tulevaisuuskuvat: merkitykset, roolit ja käyttötavat tulevaisuudentutkimuksessa’).

Työpajan toisessa vaiheessa – ”Kuvittele” – osallistujat suuntaavat katseensa tulevaisuuteen ja kuvittelevat toivottavia tulevaisuuksia. Alustuksen pääviesti kiteytyy siihen, että ihmisten on vaikea rakentaa tulevaisuutta, jota he eivät pysty kuvittelemaan. Tulevaisuuden kuvittelemiseen orientoidutaan tehtävässä, jossa koko ryhmä yhdessä katsoo ensin ajassa taaksepäin tunnistaen asioita, tapahtumia ja ilmiöitä, jotka ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet nykyhetkeen. Tämän jälkeen ryhmä suuntaa katseensa tulevaan pohtien vastaavasti asioita, joiden he tunnistavat vaikuttavan merkittävästi tulevaisuuteen. Tehtävän ideana on tulla tietoiseksi muutosten laajemmasta kaaresta ja ymmärtää, että maailma on muuttunut ja maailmaa on muutettu ennenkin.

Tehtävän jälkeen jokainen osallistuja saa itsenäisesti luoda vision toivottavalle tulevaisuudelle. Seuraavaksi visioista keskustellaan pienemmissä ryhmissä ja niiden pohjalta kehitetään yhteinen visio. Yhteisen vision luomisessa on vahva painotus keskustelussa ja yhteisen maaperän löytämisessä. Tavoitteena on luoda visio toivottavasta tulevaisuudesta, jonka pienryhmät kokevat aidosti omakseen – sen sijaan, että visio tulisi ryhmän ulkopuolelta.

Työpajan kolmas ja viimeinen vaihe – ”Toimi” – yhdistää tulevaisuusajattelun toimintaan. Pyrkimyksenä on tuoda esiin, että tulevaisuuteen vaikuttaminen tapahtuu nykyhetkessä. Kolmannen vaiheen johdatteleva osuus sisältää esimerkkitarinan yhteiskunnallisen muutoksen edistämisestä. Muutosta käsitellään laajempänä ilmiönä transformaation kehät -mallin (soveltaen O'Brien & Sygna 2013) avulla. Malli on yksi tapa hahmottaa yhteiskunnalliseen muutokseen vaikuttavia tekoja, ilmiöitä ja tapahtumia ja miten ne vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen (sisin kehä), yhteiskunnan rakenteisiin (keskimmäinen kehä) ja ajattelumalleihin (uloin kehä). Työpajan viimeisessä harjoituksessa pienryhmät pääsevät ideoimaan tekoja luomansa vision toteuttamiseksi hyödyntäen transformaation kehät -kehikkoa. Harjoitus päättyy ryhmien visioiden konkretisoimiseen tulevaisuuden uutisten etusivun muotoon. Koko työpaja päättyy tehdyn kertaamiseen ja merkityksellistämiseen sekä osallistujien yhteiseen reflektioon.

4. Soveltaminen

Tulevaisuustaaajuus on kehitetty ja testattu etätyöskentelyaikana. Se on alusta lähtien suunniteltu toimimaan etäyhteyksien kautta, mutta menetelmä toimii myös kasvokkain. Työpajaa suunniteltaessa tavoitteena oli, että työpaja olisi yksinkertainen, helposti käyttöön otettava, inspiroiva, toivoa luova ja yhteistyötä rakentava. Tulevaisuustaaajuutta voi vapaasti soveltaa, mutta se toimii hyvin myös sellaisenaan.

Menetelmä on kehitetty erityisesti ryhmille, joilla ei ole aikaisempaa kokemusta tulevaisuusajattelusta tai ennakkoinnista. Siksi erityistä huomiota on kiinnitetty siihen, ettei luento-osuuksissa sukella liiaksi tulevaisuusajattelun ”syvään pätyyn” ja ettei työpajan vetäjältä, saati osallistujilta edellytetä kokemusta laajojen yhteiskunnallisten muutosprosessien läpiviennistä.

Tulevaisuustaaajuus on kehitetty aikuisille, varsinkin asiantuntija- ja kehittämistehtävissä toimiville, mutta se sopii myös muunlaisissa rooleissa työskenteleville tai yli-

päätään ihmisille, joita tulevaisuus kiinnostaa. Jos on tarpeen kehittää konkreettisia ratkaisuja tai kokeiluja, Tulevaisuustajuus ei sellaisenaan ole paras vaihtoehto, joskin se voi toimia tulevaisuuteen orientoivana johdantona konkreettisempien suunnitelmien tekemiselle. Sivustolla tulevaisuustajuus.fi on runsaasti materiaaleja Tulevaisuustajuuden käyttöönottoon, kuten vetäjän käsikirja, taustakalvot, työpohja, lyhyiden luento-osuuksien videotallenteet ja taustaselvitys. Materiaalit ovat kenen tahansa käytettävissä ja sovellettavissa.

Tulevaisuustajuutta voi ajatella porttina tulevaisuusajatteluun ja muutoksen tekemiseen. Parhaimmillaan se kannustaa tarttumaan jatkossa myös muihin työpajamenetelmiin ja syventymään laajemmin tulevaisuuksiin vaikuttamiseen.

Lähdeluettelo

- Ahvenharju, Sanna – Minkkinen, Matti, & Lalot, Fanny (2018) The five dimensions of Futures Consciousness. *Futures*, 104, 1–13.
- Amara, Roy (1981) The futures field: searching for definitions and boundaries. *The Futurist*, 15(1), 25–29.
- Boschetti, F. – Price, J. & Walker, I. (2016) Myths of the future and scenario archetypes. *Technological Forecasting and Social Change*, 111, 76–85.
- Boulding, Elise (2002) A journey into the future: Imagining a nonviolent world. *Peace and Conflict Studies*, 9(1), 51–56.
- Boulding, Elise (1976) A disarmed world: Problems in imaging the future. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 4, 656.
- Candy, Stuart & Kornet, Kelly (2019) Turning foresight inside out: An introduction to ethnographic experiential futures. *Journal of Futures Studies*, 23(3), 3–22.
- Cuhls, Kerstin, & Daheim, Cornelia (2017) Introduction to the special issue on “Experiencing Futures”. *Futures*, 100(86), 92–93.
- Dator, Jim (2009) Alternative Futures at the Manoa School. *Journal of Futures Studies*, 14(2), 1–18.
- Dufva, Mikko – Grabtchak, Anna – Ikäheimo, Hannu-Pekka – Lähdemäki-Pekkinen, Jenna & Poussa Liisa (2021) *Vaikuta tulevaisuuteen – Haasta, kuvittele ja toimi*. Sitran selvityksiä 174.
- Fergnani, Alessandro & Song, Zhaoli (2020) The six scenario archetypes framework: A systematic investigation of science fiction films set in the future. *Futures*, 124, 102645.
- Geels, Frank W. (2011) The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 1, 24–40.
- Irwin, Terry (2015) Transition design: A proposal for a new area of design practice, study, and research. *Design and Culture*, 7(2), 229–246.
- Miller, Riel (2018) Futures Literacy Laboratories (FLL) in practice: An overview of key design and implementation issues. Teoksessa Miller, Riel (toim.) *Transforming the Future. Anticipation in the 21st Century*. Routledge, Lontoo, 95–109.
- O'Brien, Karen & Sygna, Linda (2013) Responding to climate change: the three spheres of transformation. *Proceedings of transformation in a changing climate*, 16, 23.
- Pouru, Laura & Wilenius, Markku (2018) Tulevaisuuslukutaito navigaatiovälineenä kuudennesa aallossa: kuinka integroida tulevaisuus lukio-opetukseen? *Futura*, 37(3).
- Voros, Joseph (2017) Big History and anticipation: Using Big History as a framework for global foresight. Teoksessa Poli, Roberto (toim.) *Handbook of Anticipation: Theoretical and Applied Aspects of the Use of Future in Decision Making*. Springer International, Cham, Switzerland, chap. 95, 1–40.